

PROF. DR.

AHMET ŞİMŞİRGİL

KAYI-V

OSMANLI TARİHİ

KUDRET VE
AZAMET YILLARI

KAYI V
KUDRET VE AZAMET YILLARI
II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed
Ahmet Şimşirgil

Osmanlı Tarihi

TİMAŞ YAYINLARI | 3271
Osmanlı Tarihi Dizisi | 92

PROJE EDITÖRÜ
Adem Koçal

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Aralık 2013, İstanbul

12. BASKI
Kasım 2018, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-1301-2

9 786050 813012

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Çınar Matbaacılık
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad.
Atahan No: 34 Kat 5
Bağcılar / İSTANBUL
Tel: (0212) 628 96 00
Matbaa Sertifika No: 12683

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	11
ÖNSÖZ	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
II. SELİM HAN	17
TAHTA GEÇİŞİ	18
KARIŞIKLIK	19
SAKIZ ADASI'NIN FETHİ	21
AÇE SEFERİ	23
YEMEN'DE İSYAN	28
DON-VOLGA KANALI TEŞEBBÜSÜ	30
RUS ELÇİSİ İSTANBUL'DA	33
BEŞİKTAŞLI YAHYA EFENDİ'NİN VEFATI	35
KIBRIS MESELESİ	37
HALA SULTAN	41
BÜYÜK HAREKÂT BAŞLIYOR	42
MAGOSA'NIN FETHİ	45
İNEBAHTI MAĞLUBİYETİ	48
KOLUNUZU KESTİK!	51
ŞAYET DEVLET-İ ALİYYE İSTERSE	52
KILIÇ ALİ PAŞA DERYADA!	53
TUNUS MESELESİ	55
EBUSSUUD EFENDİ	57
SELİMİYE CAMİİ	61
VEFATI VE ŞAHSİYETİ	67
ÂTEŞ KESİLÜR	72

İKİNCİ BÖLÜM

III. MURAD HAN	75
DOĞUMU VE YETİŞMESİ	76
ELÇİLERİN KABULÜ VE İLK TAYİNLER.....	77
İSTANBUL RASATHANESİ'NİN KURULUŞU.....	79
KUZAY AFRİKA MESELESİ	81
VÂDİÜSSEYL ZAFERİ	83
İRAN'DAKİ GELİŞMELER.....	86
İRAN'A HARP İLANI.....	88
ÇILDIR MUHAREBESİ.....	89
TİFLİS'İN FETHİ VE KOYUN GEÇİDİ ZAFERİ.....	92
ŞİRVAN'IN FETHİ.....	94
ŞEMAHİ ZAFERİ	95
ŞEHİD-İ MUHAKKAK: SOKOLLU MEHMED PAŞA.....	98
SİNAN PAŞA'NIN SERDARLIĞI.....	105
MEŞALELER SAVAŞI.....	107
SÜNNET DÜĞÜNÜ.....	109
FERHAD PAŞA'NIN SERDARLIĞI VE REVAN'IN FETHİ.....	118
ÖZDEMİROĞLU'NUN RUSLARLA SAVAŞI.....	120
KIRIM HANLIĞI MESELESİ	122
İKİ CİHANDA YÜZÜN AK OLSUN!.....	124
KIRIM'DA İSYAN	126
ÖZDEMİROĞLU'NUN TEBRİZ'İ FETHİ VE VEFATI	128
İRAN'LA SULH	131
PİR-İ MİMÂRÂN SİNAN.....	133
OSMANLI-ÖZBEK DAYANIŞMASI	139
YENİÇERİLERİN HUZURSUZLUĞU	141
OSMANLI-İNGİLİZ MÜNASEBETLERİ	143
İNGİLTERE'YE YARDIM DONANMASI.....	147

OSMANLI-AVUSTURYA İLİŞKİLERİ.....	149
AVUSTURYA'YA HARP İLANI	153
YANIK KALESİ'NİN FETHİ	155
MUKADDES İTTİFAK.....	157
VEFATI	158
KERVAN EĞLENMEZ	160
ŞAHSİYETİ	161
MURADÎ.....	165
CÂNIMI GÖRDÜN MÜ HİÇ.....	169
SEN OL SULTÂN-I ÂLEMSİN	171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. MEHMED HAN	173
CÜLUSU.....	174
İLK İCRAATLARI.....	176
KARIŞIKLIK.....	177
SADARET MESELESİ.....	180
EFLAK'TA FELAKET.....	181
ESTERGON'UN DÜŞMESİ	183
BAŞA PADİŞAH GEREKİR!.....	185
EĞRİ'NİN FETHİ	187
HAÇOVA ZAFERİ	190
HATALI HAREKETLER.....	193
YENİ CAMİİ VE SAFİYE SULTAN	195
YANIKKALE'NİN DÜŞMAN ELİNE GEÇMESİ.....	196
İBRAHİM PAŞA'NIN SERDARLIĞI VE KANİJE'NİN FETHİ	199
KANİJE SAVUNMASI.....	201
BÜYÜK DARBE	205
BUDİN SAVUNMASI.....	208

CELÂLÎ İSYANLARI	211
KARAYAZICI ABDÜLHALİM.....	212
ANLAŞMA ÇABALARI VE SONUÇ.....	216
DELÎ HASAN	219
YEMİŞÇİ HASAN PAŞA'NIN KATLİ.....	222
TEBRİZ'İN ELDEN ÇIKMASI.....	224
VEFATI VE ŞAHSİYETİ.....	226
ADLÎ, ADNÎ VE MEHEMMED!	229
EY MEHEMMED!	231

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. AHMED HAN (1603 – 1617).....	233
TAHTA ÇIKMASI	234
KARDEŞ KATLINE SON!	235
İRAN CEPHESİ.....	237
URMİYE GÖLÜ SAVAŞI.....	240
AVUSTURYA KRALI İLE GÜREŞ!.....	244
LALA MEHMED PAŞA.....	246
ESTERGON'UN FETHİ	248
KRALA TAÇ GİYDİRDİ!.....	251
LALA MEHMED PAŞA'NIN VEFATI VE DERVİŞ PAŞA.....	254
ZİTVATORUK ANTLAŞMASI.....	257
CELÂLİLER.....	259
CANBOLATOĞLU ALİ PAŞA	261
YENİ BİR DEVLET Mİ?.....	264
KUYUCU MURAD PAŞA.....	267
HEDEF CELÂLİLER!	271
ORUÇ OVASI SAVAŞI	273
CANBOLATOĞLU İSTANBUL'DA	276
KALENDEROĞLU MEHMED.....	279

GÖKSUN SAVAŞI	281
PADİŞAHIMIZ YED-İ TÛLÂ SAHİBİDİR!	283
İŞ SAHİBİ İŞİNİ BİLİR!	285
MURAD PAŞA'NIN ÜSKÜDAR SEFERİ	287
İRAN MESELESİ VE	
KUYUCU MURAD PAŞA'NIN VEFATI	289
DONANMANIN AKDENİZ SEFERLERİ	294
KAZAKLARIN SİNOP BASKINI	297
AKDENİZ'DE ŞİDDETLİ ÇARPIŞMALAR	298
MOLDOVYA SEFERİ VE BARIŞ	301
NEDERLAND ELÇİSİ BİZİM ÇIRAĞIMIZDIR!	303
SULTANAHMED CAMİİ'NİN AÇILIŞI	306
VEFATI VE ŞAHSİYETİ	312
RESULULLAH'IN HUZURUNDA	315
TASAVVUF ERBABI İLE	317
BİR KERAMETİNİ GÖRSEM!	318
MANSIBA ÂDEM Mİ GEREK!	318
BAHTİ	320
İLAHİ	323
TEKRAR-I ZİKRULLAH İLE	323
GÜNEŞ BELDESİ	324
DİPNOTLAR	326
BİBLİYOGRAFYA	331
İNDEKS	333

ÖNSÖZ

Elinizdeki *KAYI* serisinin beşinci kitabı Kanunî Sultan Süleyman devrinin kapanması ile başlamakta ve Sultan I. Ahmed devri sonuna kadar gelmektedir. Osmanlı tarihinin altmış bir yıllık devresidir.

Klasik Cumhuriyet devri zihniyetine göre Osmanlı Devleti'nin, Kanunî'den sonra duraklama dönemine girdiği kabul edilir.

Aslında Osmanlı tarihinin bölümlere ayrılması, imparatorlukla ilgili önyargıların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı'dan ayrılan diğer ülkelerde olduğu gibi bizim ülkemizde de Osmanlı tarihinin bu şekilde yazılması yönünde fazlasıyla baskı kurulmuştur.

Şurası muhakkak ki bir devlet tarihini ya da herhangi bir siyasi, sosyal ya da kültürel yapıyı yükseliş, duraklama ve gerileme dönemleri gibi keskin çizgilerle tarif etmek yanıltıcı olmaktadır. Hâlbuki her devri kendi şartları içerisinde iç ve dış dinamiklerin durumu ile çözümlenmek ve belirlemek ilmi kriterlere daha uygundur.

Osmanlı tarihinde meydana gelen büyük değişimler bir anda gerçekleşmiş olaylar olmadığından bunları anlamaya çalışırken bölümlere ayırmayı değil, devamlılıklara dikkat edilmesi, hadiselerin seyrinin gözlemlenmesi daha yerinde olacaktır.

İşte *KAYI V*'i okurken bu duruma daha iyi şahit olacaksınız. Aslında bir takım değişimlerin nerelerde yaşandığını ve belki de mutlaka yaşanması gerektiğinin altını çizeceksiniz.

Nitekim *KAYI V*'te anlatılan devirde Osmanlı askerî ve siyasi sistemindeki değişimleri ve bunun yansımalarını da ortaya çıkarmaktadır.

Gerçekten de üç kıtaya hükmeden ve buralardaki problemlere çözüm üretmesi gereken on dört milyon kilometrekarelik bir cihan devletinin padişahı Kanunî Sultan Süleyman, son seferinde üç ay yol gitmiş ve iki ay boyunca Sigetvar Kalesi'nin zaptıyla meşgul olmak durumunda kalmıştı. Oysa aynı devrede Uzakdoğu'da Endonezya'dan

gelen Açeliler payitahtta padişahla görüşebilmek için aylardır beklemekteydiler. Onların beklentilerine ise Kanunî'nin seferde vefat etmesi ve yerine geçen II. Selim Han'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan meselelerle ilgilenmesi nedeniyle ancak bir yıl geçtikten sonra çözüm üretilebilecekti.

Görülüyor ki artık kuruluştan beri süregelen siyasetin değişmesi elzemdi.

Kanunî döneminde Enderun'da yetişen, devletin bütün kademelerinde çalışarak sadarete kadar yükselen ve son iki yılında bu görevde bulunan büyük devlet adamı Sokollu Mehmed Paşa, yeni siyasi değişimin en büyük mimarı olacaktır. Artık seferlerde padişahlar değil güçlü serdarlar görülmeye başlanacaktır. Hudutlar ise etkili ve vurucu güçlerle takviye edilerek daha güvenli bir hâle getirilecektir. Böylece herhangi bir saldırı karşısında anında müdahale imkânı gelişecek ve düşman saldırılarına karşı caydırıcı olarak vazife görecekler. Bu değişimin hudutlardaki savaşları daha uzun bir hâle getireceği de gerçektir. Ancak savaşların uzun sürmesini Osmanlı Devleti'nin duraklamasına bağlamak, sadece sistemi okuyamamakla ilgili bir durum olsa gerektir.

Nitekim 1579'da başlayan İran harplerinin fasıllarla on iki yıl 1592'de başlayan Avusturya harplerinin ise on üç yıl devam etmesi bunun bir göstergesidir. Bu durum Osmanlı askerî sistemini her an canlı tutması yanında yirmi beş yıl devam eden harpler sonunda devlet, iki büyük dünya gücü karşısında hiçbir toprak kaybına uğramadan ve hatta yeni kazançlarla çıkmayı başaramamıştır.

Diğer taraftan yirmi beş yıl fasılasız devam eden savaşlar, bütün dünyada görülmeye başlayan ekonomik zorluklar, paranın değerinin düşmesi, timar sistemindeki aksamalar vs. büyük Celâlî fetretini beraberinde getirecektir.

Öyle ki bu isyanlar birkaç yıl içinde Anadolu'yu büyük bir parçalanmanın eşiğine getirdiği gibi neredeyse devletin yok olup gitmesine yol açabilecek siyasi ve iktisadi çöküşe sebep olabilecekti. İşte bu noktada yüzyıllarca mükemmel bir makine gibi işleyen Osmanlı

devlet mekanizmasının ve idarecilerinin, Celâli fetreti karşısında sağduyulu ve bilinçli çabalar ile problemi çözmeye uğraşmaları görülecektir. Bunlar tarihin daha sonra gelecek nice hadiselerine ders olacak değerinde çözüm arayışlarıdır.

Yine böylesine bir kargaşa çağında asli unsurun fetretine karşılık Osmanlı devşirme sistemi içerisinde yetişen devlet adamlarının padişaha ölümüne bağlılığı test edilmiş olacaktır. Günümüzde ideolojik sebeplerle acımasızca eleştirilen Enderun Mektebi ve devşirme devlet adamlarının devlete faydalarının belki de en fazla görüldüğü dönemin bu devreler olması dikkat çekicidir.

Nihayet dış desteklerle daha da güçlenerek Anadolu'da devletçikler hâline gelen büyük Celâli gruplarının üç yıllık ciddi bir faaliyetin sonunda ortadan kaldırılması Osmanlıların devlet refleksini göstermesi yanında, Anadolu halkının da bu isyanlara asla itibar etmediğine işaret olacaktır.

Bütün bunların yanında Osmanlı devlet adamlarının çağını aşan projelerle ilgilenmeleri, sosyal ve kültürel hamleleri, kudret ve azamet çağının devamını gösteren diğer çarpıcı gerçekleridir.

İşte *KAYI V: Kudret ve Azamet Yılları* isimli eserde, artık devleti merkezden idare etmeye başlayan dört padişahın tutum ve davranışları yanında şahsiyetlerini; güçlü devlet adamlarının idari ve siyasi kabiliyetlerini; dönemin sosyal, iktisadi ve kültürel yönleriyle birlikte bulacaksınız.

KAYI V'in hazırlanmasında her türlü yardımlarını gördüğüm Hamza Umut Albayrak, Zuhâl Turan ve Bilge Türkmen'e teşekkür ederim. Kitabın basımının en iyi şekilde yapılmasını temin eden Timaş Yayınları Tarih Bölümü Proje Editörü Adem Koçal'a, editörlüğünü yapan Zeynep Berkaş ve diğer yetkililere de müteşekkirim.

Tarih ziyafeti, *KAYI V* ile devam ediyor.

Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil

BİRİNCİ BÖLÜM
II. SELİM HAN

Biz bülbül-i muhrik-dem-i şekvâ-yı firâkız
Âteş kesilür geçse sabâ gülşenimizden

II. Selim Han

TAHTA GEÇİŞİ

Şehzade Selim babasının son seferi olan 1566 son Sigetvar Seferi'ne davet olunmamıştı. Kütahya yakınlarında Sıçanlı Sahrası'nda avda iken, Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın fetihnâme olarak gönderdiği, gizli mektubundan babasının 7 Eylül günü vefat ettiğini öğrendi. Hemen lalaları Hüseyin Paşa, Hoca Ataullah ve musahibi Celâl Bey ile birlikte bir alayla İstanbul'a hareket etti. 30 Eylül'de Üsküdar'a vardı.

Herkes babasının ölümünden habersizdi. Üsküdar İskelesi'ne saltanat kayığı ile gelen Bostancıbaşı Davud Ağa Sultan Selim'e ilk biatı yaptı ve onu saltanat kayığı ile Topkapı'ya geçirdi. O sırada Tersane ve Tophane'den saltanat topları atılıp yeni sultanın tahta geçtiği halka ilan edildi (30 Eylül 1566). Sultan Selim, Köşk İskelesi'nden şehir kapısına kadar özel murassa giysilerle, at üzerinde alayla geçti ve yolda etraftan gelen halka paralar saçıldı. Saraya gelen Selim tahta oturtuldu ve İstanbul'da bulunan devlet ricali (İstanbul Muhafızı İskender Paşa, Şeyhülislam Ebussuud Efendi, Şairler Sultanı Bâkî vb.) tarafından biat edildi.

Büyük şair Bâkî yeni padişahın hükümdarlığını şu beyitleriyle de tebrik etti.

*Bi-hamdillâh şeref buldı yine mülk-i Süleymânî
Cülûs itdi saâdet tahtına İskender-i sâni*

*Togup gün gibi zerrîn tâc ile burc-ı saâdetden
Yitişdi şarkdan garba ziyâ-yı 'adl u ihsânî*

*Penâh-ı dîn ü devlet pâdişâh-ı âsmân-rif'at
Cenâb-ı Şeh Selîm ibni Süleymân Hân-ı 'Osmânî*

*Duâ-yı devlet-i şâh-ı cihâna başla ey Bâkî
Hudâ pâyende kilsun tâc u taht-ı zill-ı Yezdâni*

Devlet ricali ve ulemanın biatlerini bildirmelerinden sonra padişah, Hazret-i Eyyûb el-Ensârî ve atalarının türbelerini ziyaret edip Fatihalar okudu. Fransa ve Venedik elçilerini huzuruna kabul ettikten sonra derhâl Sigetvar'dan dönen ordunun başına geçmesi istendiği için 3 Ekim'de Belgrad'a doğru yola çıktı.

Edirne, Filibe, Sofya üzerinden (genellikle otuz gün çeken yolu) çok hızla geçerek on beş günde Belgrad'a ulaştı. Kanunî'nin ölümü seferden geri dönmekte olan orduya; Belgrad'a dört menzil kala açıklandı ve Sultan Selim üzüntüden perişan orduyu Belgrad'da karşıladı. Belgrad'da kılınan cenaze namazından sonra Kanunî'nin naaşı acele İstanbul'a gönderildi.

KARIŞIKLIK

II. Selim Han Belgrad'a ulaştığında keyfiyeti Sokollu Mehmed Paşa'ya bildirmişti. Veziriazam hazinede yeterli para olmadığı için cülus bahşişi verilmesine imkân olmadığını beyan ederek padişaha Belgrad'da kalmasını yazdı. Askerin ulufesini dağıtıp üç gün içerisinde hareket edeceğini bildirdi. Sokollu aynı zamanda Belgrad'a gelince Kapıkulu Ocakları'na verilecek cülus bahşişi hakkında kanunen yapılması lazım gelen usul ve teşrifatı da bir arıza ile padişaha beyan etmişti.

Buna göre cenaze ile varılınca padişahın çadırı (Otağ-ı Hümayun) içine yeni taht konularak bizzat padişah cülus edecek ve tebrik merasimi yapılacaktı. Bu sırada padişah bizzat:

“Kul taifesinin bahşişi ve terakkileri verilsin, cümle makbulümdür” diyecekti. Sonra Yeniçeri Ocağı duacı çavuşu el kaldırıp ocaktan gelip geçen yoldaşlarına ve Osmanlı padişahlarına dua edip âmin diyeceklerdi. Taziyet işi bittikten sonra devlet ileri gelenleri kabul edilecek ve herkesin derece ve rütbesine göre hil'atler giydirilecekti.

Sultan II. Selim, veziriazamın arızasını alınca durumu hocası Birgili Ataullah Efendi, musahibi Celâl Bey ve lalası Hüseyin Paşa'ya göstermiş ve düşüncelerini sormuştu. Üçü de itiraz ederek:

İstanbul'da cülus edilmiş olduğu için tekrara hacet yoktur. Bu hâkimi mahkûm etmektir. “İstanbul'da oturup buraya gelmese idik

ne isteyeceklerdi?” diye söylemişlerdi. Bu sözler üzerine II. Selim Han Sokollu'nun tezkiresine ehemmiyet vermedi.

Bu hâlden müteessir olan Sokollu, kâtibi Feridun Bey'e:

“Vezir-i müşir memleket işlerine ait ahvali arz eder. Padişah ise başkalarının reyî ile hareket eder. İhtilal işte bu sebeple olur. Zira başkaları sırra mahrem olamaz, hata bundadır. Kul taifesi cülus-ı saltanatta bahşişlerini bizzat padişahın kendi kalamından işite gelmişlerdir. Şimdi bu hâl olmayınca Mehmed Lala ortalıkta nice müdara etsin?” diyerek dert yanmıştır.¹

Nitekim Belgrad'da babasının cenazesini karşılayan II. Selim Han cenaze namazını kıldıktan sonra devlet erkânını ve askeri selamlayarak doğru çadırına girdi. Bunun üzerine yeniçeriler:

“Bizim kadimden beri gelen kanunumuza riayet olunmadı. Terakki ve bahşişlerimiz söylenmedi. Ne olacaktır?” diyerek bağırıp çağırmaya başladılar. Sonra vezirlerin yanına gidip:

“Niçin böyle yaptınız? Sonra zahmet çekersiniz. Amma yine biz suçlu oluruz. Fakat Orta Kapısı'nda ve Saray Kapısı'nda siz bizim-siniz, hayırlar ola” dediler. İsteklerine aldırmayan hükümdara da, “Biz seni avlayacak yeri biliriz” demeyi ihmal etmediler.

İstanbul'a yakın Litroz'a gelince aralarında görüşen kapıkulları birtakım kararlar aldılar. Buna göre Şehzade Camii ve eski odalar önüne geldiklerinde ilerlemeyecekler ve bahşiş ve terakkileri söyleninceye kadar saray kapısını kapatacaklardı.

Nitekim Edirne kapısından şehre girilmesinden itibaren aralarına kimseyi almayan ve hareketlerini yavaşlatan yeniçeriler Şehzade Camii'nden itibaren ise neredeyse tamamen durma noktasına geldiler. Yolda otluk arabası vardır diyerek gayet ağır hareket ediyorlardı. Saatlerdir at üzerinde olan padişah, vezirlerden bu sıkıntının giderilmesini istedi ise de kendilerini uyaran Pertev ve Piyâle paşaları tartakladılar.

Sonunda akşama doğru saray önüne geldiklerinde kapıyı da kapattılar. Bu durumda Sokollu, padişaha:

“Şevketlü hünkârım. Bunlar mübârek lisan-ı şerifinizden vergilerini işitmeyince teselli bulmazlar. İnayet eyleyin. Fitne ortadan kalksın” deyince padişah hiddetle:

“İçlerinde Türkçe bilir varsa gelsin söyleyelim” demişti. Ancak korkusundan hiç kimse gelmeye cesaret edemedi. Bunun üzerine padişah:

“Cümle bahşış ve terakkileri verilsin, makbulümdür” deyince saray kapıları açıldı. Böylece hükümdar saatler sonunda ikinci vakti saraya girebildi.²

Neticede II. Selim Han devlet nizam ve kanunlarını bilmeyen hocası, lalası ve musahibinin sözleriyle hareket ederek saltanatının ilk gününde otoritesinin kırılmasına yol açmıştır. Askerin disiplin haricine çıkmasına sebebiyet vermiştir.³

Devlet ve hükümet idaresi, işten yetişmiş, hayatını devlet işlerini görmekle geçirmiş, halkın ihtiyacını bilip anlayan ve ona göre tedbir alan idarecilerin elinde bulundukça veya onlarla istişare ile hareket olunmakla memlekette istikrar ve huzur ortamının sağlanabileceği de anlaşılmış oluyordu.

SAKIZ ADASI'NIN FETHİ

Osmanlı Devleti karadaki gücünü denizlerde de göstererek Akdeniz adalarının mühim bir kısmını fethetmiş, fakat Anadolu sahiline çok yakın olmasına rağmen Cenevizlilerin elinde bulunan Sakız Adası'nı fethetmeyerek bir miktar vergi ve ticaret anlaşmasıyla burayı nüfuzları altına almakla yetinmişlerdi. Sakız Adası cumhuriyet tarzında on iki kişiden oluşan bir meclis tarafından yönetilip Osmanlı Devleti'ne her sene on bin altın vergi vermekte idi. Osmanlı vesikalarında Sakız'ı idare eden heyete “Sakız Beyleri” deniliyordu.

Sakız Cumhuriyeti son üç dört senedir vergisini düzenli bir şekilde vermemesiyle birlikte Malta muhasarasında şövalyelere yardımcı kuvvetler gönderip düşmana casusluk ettiğinden dolayı bu tehlikenin ortadan kaldırılması gündeme gelmişti.

Sultan Süleyman son seferi olan Sigetvar'a giderken Piyâle Paşa kumandasındaki donanma da Akdeniz'e çıkmış ve Sakız'ın sessizce fethedilmesi kaptan paşanın dirayetine bırakılmıştı.

Cezayir beylerbeyi ve kaptan-ı derya olan Piyâle Paşa 1566 Nisan'ında yetmiş parça kadırgadan mürekkep donanma ile Akdeniz'e açıldı. İlk olarak Çeşme Limanı'na demir attı ve Sakız beylerini huzuruna davet etti. Sakız beyleri son yıllarda vergilerini ödemediklerinden dolayı endişe içinde idiler. Buna rağmen kıymetli hediyelerle serdarın katına vardılar.

Piyâle Paşa kendisini ziyarete gelen Sakız beylerini derhâl tevkif ettirdi. Ardından süratle adaya çıkarma yaparak teslim aldı. Adadaki en büyük kiliseyi camiye çevirdi. Muhafızlığına Kırşehir Sancakbeyi Muzaffer Bey'i tayin edip kalesine asker, mühimmat ve cephane koyduktan sonra adadan ayrıldı.

Sakız beyleri, Kaptan Paşa baştardasını tevkiften sonra verilen emir üzerine evvela Kefe'ye gönderildiler. Beyzadelere on ila on iki yaşlarındaki çocuklardan münasip olanları Enderun'da yetiştirilmek üzere İbrahim Paşa Sarayı'na alındılar.

Kefe'ye gönderilen on iki aza, sonradan tekrar Sakız'a iade olunmuşlarsa da görülen mahzur üzerine 1568'de verilen bir emirle bunların Galata'da oturmaları münasip görülerek oraya nakledilmişlerdir.

Piyâle Paşa Sakız'ı fethettikten sonra Güney İtalya sahillerinde faaliyette bulunup ordunun Sigetvar'dan dönüşünden ve İstanbul'a girmesinden birkaç gün evvel devlet merkezine ulaştı. Sakız hazinesinden alınan külliyetli hazine ile Kapıkulu ocaklarına cülus bahşişi ve terakkileri verildi. Bu hizmetine karşılık olarak Piyâle Paşa'ya yapılan ilk divanda vezirlik verildi. Yerine Yeniçeri Ağası Müezzinzade Ali Ağa Cezayir beylerbeyliği ile kaptan paşalığa tayin edildi.

Şairler, Sakız Adası'nın fethine çeşitli tarihler düşürmüşlerdir. Bunlardan en dikkat çeken:

Ehl-i küfrün Sakız'ın çekti Piyâle

Bir başkası ise:

*Sakız Müslümanların ağzına nasip oldu şeklindedir.*⁴

AÇE SEFERİ

İlk defa 1540'larda Açe Sultanlığı'ndan Osmanlı Devleti'ne elçi gelmişti. 1547'de İstanbul'a ulaşan Sultan Alaaddin'in elçisi Kanunî Sultan Süleyman'a nadir hayvanlar, tütsüler, kıymetli eşyalar ile köleler sundu. Bu elçinin talebi üzerine Kanunî Sultan Süleyman tarafından Açe'ye bir miktar yardım gönderildi. 1564 yılında gelen ikinci bir Açe heyetinin talebi üzerine Osmanlı temsilcisi Lütfi Bey ile birlikte Açe'ye top döküm ustaları ile gemi yapımcıları ve askerî mühimmat gönderildi.

Açe Sultanlığı'nın Osmanlı Devleti'nden asıl büyük yardım talebi ise 1566'da gerçekleşti. Açe Sultanı Alaaddin, elçisi Hüseyin ile Kanunî Sultan Süleyman'a bir mektup göndererek Portekiz saldırılarına karşı askerî destek istemişti. Ancak elçi İstanbul'a geldiğinde Kanunî Sultan Süleyman Sigetvar Seferi'ndeydi. Bu nedenle İstanbul'da uzun bir süre beklemek zorunda kaldı. Ancak sefer sonunda Kanunî vefat edince tahta oğlu II. Selim Han geçecek ve elçiler onunla görüşmek ve mektubu ona sunmak durumunda kalacaklardır.

Sultan II. Selim Açe elçisine büyük bir ilgi gösterdi. Açe sultanı mektubunda kendisini Osmanlı'nın ve padişahın kulu olarak gördüğünü Yemen ve Aden beylerbeyinin dostu olduğunu söylüyordu. Sonra bölgede Portekizlilerin bölgedeki faaliyetlerine ve etkisine değinen Sultan Alaaddin:

“Şayet yardım etmezseniz mahvoluruz ve hacıların yolu da Portekizliler tarafından kesilmiş olduğu için Müslümanlar çok büyük zarar görürler. Açe sizin köylerinizden biridir ve ben de hizmetkârlarınızdan birisiyim. Evvelce Lütfi Bey'le beraber ihsan ettiğiniz topçular selametle bu tarafa erişmişlerdir. Onların yeri ve değeri katımızda pek yüksektir. Hizmetleri büyük olmuştur. Lütfi Bey ve adamlarını yine bekleriz. Hisar ve kadırğa yapımcıları ile birlikte top ve eğitim görmüş atlar rica ederiz” diyordu.

II. Selim Han Açe sultanından gelen mektubu dikkatle dinledikten sonra hemen Koca Nişancı Celâlzade'yi çağırıp bir Nâme-i Şerif yazdırdı. Şöyle ki:

Açe Sultanı Alaaddin Şahâ bildiririm ki; veziriniz Hüseyin vasıtasıyla göndermiş olduğunuz mektubunuz sultanların sığınağı olan yüce makamımıza ulaşmıştır. Mektubunuzda gece gündüz o taraflarda küffâra karşı savaştığımızı, düşmanlara karşı yalnız kaldığımızı ve her taraftan saldırıya uğradığımızı belirterek askerî malzeme ve tecrübeli asker istemektesiniz. O bölgede yirmi dört bin ada olup küffârın bu adaları ele geçirmekte olduklarını, buralarda yaşayan Müslüman halkın ve sultanlarının senin ülkene sığındıklarını ve bu adaların dördünden Mekke'ye hac ve ticaret için hareket eden gemileri küffârın yağmaladıklarını, ülkeniz yakınlarında bulunan Seylan ve Kalküta hâkimlerinin de daima sizinle savaşmakta olduklarını, daha önce gönderilen elçimiz Lütfi'ye yüce makamımıza bağlılık yemini ettiğinizi, Osmanlı donanması gelecek olursa Allah'ın yardımıyla düşmanların hezimete uğratarak adaların tekrar ele geçirileceğini belirtmişsiniz. Ayrıca çeşitli top ve gemi talebinde bulunarak Açe elçisinin at, silah ve bakır aldıktan sonra ülkesine dönüşünde zorluk çıkarılmaması için Mısır ve Yemen beylerbeyleri ile Cidde ve Aden beylerine emir verilmesini rica ederek, kale inşası ve kadirga yapımı için mimar istemişsiniz.

Mektubunuz makamımıza arz edildiğinde bizim gibi yüce bir padişahın şanına yakışan hareket sizin isteklerinizi kabul etmektir. Ayrıca Müslümanları ve İslam kanunlarını korumak en önemli görevlerdendir. Bundan dolayı Süveyş İskelesi'nden on beş kadirga, iki savaş gemisi ile İstanbul'dan top dökücübaşı ile yedi topçunun yanı sıra yeterli sayıda Mısır askeri görevlendirilerek kaleler için yeteri kadar top, tüfek vesair savaş araç gereci verilmesi emredilmiş ve bu askerlerin başına İskenderiye eski kaptanı Kurdoğlu Hızır komutan tayin edilmiştir. Komutan ulaştığında gerek ele geçirilmesi gereken kaleler gerekse haklarından gelinmesi gereken küffâra karşı gayret göstererek hem kendisi hem de diğer askerler size asla muhalefet etmesinler. Komutana sizin uygun gördüğünüz şekilde hareket et-

mesi emredilmiştir. Muhalefet eden asker olursa adı geçen komutan vasıtasıyla haklarından gelebilirsiniz. Gönderilen askerlerin bir yıllık ücretleri de ödenmiştir. Sizin yapmanız gereken ise şudur:

Siz de dinimiz ve devletimizi ilgilendiren konularda elinizden geleni yapıp küffârın kalelerini ele geçirmek ve Müslümanlar üzerindeki baskılarını kaldırmak için çabalayarak Allah'ın yardımıyla o bölgeyi inançsızlığın kötülüklerinden kurtarmalısınız. Böylelikle o bölge Müslümanları bizim hükümranlık dönemimizde rahat ve huzur içinde yaşasınlar. İnşallah beklenildiği gibi kaleler ele geçirilip ülkeniz kurtarıldığında gönderilen topçuların dönmelerine izin veriniz. Diğer hususları ise memurumuz Mustafa Çavuş ile bildiriniz. Oradaki Osmanlı askerleri hakkında ise daha sonra vereceğim emir doğrultusunda hareket edersiniz. Sizin mektubunuz ulaştığı sıralarda rahmetli babamız Sultan Süleyman, Sigetvar Seferi için gitmişti. Allah'ın yardımıyla o kaleyi ve daha pekçok yeri ele geçirdikten sonra vefat edince Osmanlı tahtına ben geçtim. Benim de niyetim küffâra ve din düşmanlarına karşı savaşmaya devam etmektir. Her durumda kardeşliğin ve yardımseverliğin gerekleri yerine getirilecektir. İnşallah o tarafları ele geçiren din düşmanlarının kötülüklerini ortadan kaldırmak için askerimiz her zaman gönderilecektir. Bölge hakkında devamlı ayrıntılı bilgiler göndereceğiniz umulmaktadır. Gelen elçiniz de elçilik görevini hakkıyla yerine getirip iznimizi alarak geriye gönderilmiştir.⁵

Görüldüğü üzere II. Selim Han Açe sultanına verdiği cevapta Açelilerin isteklerini yerine getirmenin kendileri için hem dinî hem de ananevi bir vazife olduğunu belirtiyordu. Selim Han silah ustaları, askerler ve askerî malzeme ile birlikte on beş kadırğa ve iki barçadan oluşan bir filo gönderdiğini ve askerlerin de bir yıllık maaşlarının ödenmiş olduğunu dile getiriyordu. Donanmaya Süveys kaptanlarından tecrübeli denizci Kurdoğlu Hızır Reis atanmış ve Mustafa Çavuş adındaki bir elçi ile de Sultan Alaaddin'e verilmek üzere bir mektup gönderilmişti.

II. Selim Han ayrıca Yemen ve Mısır beylerbeyi ile Rodos, Aden ve Cidde beylerine ferman göndererek Açe elçisine at, alet ve bakır

almak istediğinde hiçbir güçlük çıkarılmaması ve her türlü yardımın yapılmasını emretti.

Ancak bütün bu hazırlıklara rağmen Osmanlı donanması Açe Seferi'ne çıkamadı. Süveyş'te donanmanın hazırlıkları devam ederken Yemen'de Zeydi İmamı Mutahhar isyan etmiş ve önemli şehirlerde hâkimiyeti ele geçirmişti. Bu durum karşısında Açe'ye gönderilmek üzere hazırlanan Kurdoğlu Hızır Reis'e Yemen'e hareket etmesi emredildi.

Osmanlı'nın göndereceği yardım filosunu sabırsızlıkla bekleyen Açelilere de, ansızın ortaya çıkan bu durumu bildirmek üzere hemen bir "nâme" gönderilerek; Donanma-i Hümayun'un bir sonraki seneye tehir edildiği haberi verildi. Nâme-i Hümayun'unda, Açe sultanını teselli etmek için: "İnşallahu teâlâ Yemen'deki fitne ve fesat defolunması ile birlikte sözleşildiği üzere zikrolunan donanma mükemmel ve kusursuz bir şekilde o tarafa hareket edecektir" deniliyordu.

Ancak Yemen'de isyan hareketinin uzaması üzerine bu defa Açe'ye gönderilmek üzere yeni bir filo hazırlandı. Seyyid Kemal Reis komutasındaki filoda askerî malzemelerle birlikte sultana hitâben yazılan bir ferman ile orada okunacak bir hutbe sureti de gönderildi. Bu hutbe sureti, o tarihten itibaren 20. yüzyıl başlarına kadar Açe'de her Cuma hutbesinde okunmuştur.

Seyyid Kemal Reis başta olmak üzere Açe'ye giden Osmanlı heyeti ve top ve gemi ustaları ile askerlerin hemen tamamı orada yerleşmişlerdir. İbni Haldun'un bölgenin en güçlü İslam devleti ve halkının da dünyanın en fedakâr Müslümanları olarak vasıflandırdığı bu insanları Portekizlilere karşı yalnız bırakamadılar. Açe hâkimi, Seyyid Kemal Reis'i orduların kumandanlığına (uleebalang) getirdi. Kemal Reis yanında gelen Türklerle orada bir Türk köyü kurdu. Açelilerle evlendiler. Savaşçı ve cengâver özellikleri ile dikkati çeken Açeli genç yiğitlerle muharip bir kuvvet oluşturdular. Top dökmeyi kılıç ve mızrak kullanmayı öğretiler. Zaman içinde

Osmanlı düzeninde Kapıkulu Ocakları'nı örnek alan sağlam ve güçlü bir ordu teşkil ettiler.

İşte bu sayede Osmanlılar ile Açeliler arasındaki iyi münasebetler asırlarca devam edecek Açe bir anlamda İstanbul'un Uzakdoğu stratejisinin odak noktasını oluşturacaktır.

Öte yandan hem Hind tarafından hac ve ticaret için Osmanlı memleketlerine gelen ve gidenleri Portekizlilerin taarruzlarından muhafaza ve hem de Yemen, Hicaz ve Habeş vilayetlerini daha rahat koruma altına almak için bölgede kuvvetli bir donanmanın varlığına lüzum olduğu kadar Akdeniz donanmasının da doğrudan doğruya Kızıldeniz ve Hind Denizi'ne geçerek faaliyette bulunabilmesinin ne büyük faydalar temin edeceği Osmanlı devlet adamlarının dikkatinden kaçmamıştı. Bu büyük projeyi gerçekleştirebilmek Akdeniz'le Kızıldeniz arasında Süveyş'te açılacak bir kanal yeterli olabilecekti.

Nitekim gerekli görüşmeler ve değerlendirmeler yapıldıktan 12 Receb 975 tarihiyle (1568 Aralık) Mısır beylerbeyine bir ferman gönderildi. Fermana Portekizlilerin Hindistan'a musallat olmalarından ve o taraflarda hac etmek için Mekke'ye gelmek isteyen Müslümanların yollarının kesilmesinden dolayı, Hindistan'ın bunların elinden alınması gerektiği bunun için de Süveyş'ten Akdeniz'e bir kanal açılarak donanmanın Kızıldeniz'e geçmesinin zaruri olduğu bildiriliyordu. Bu iş için mimar ve mühendisler gönderip acele Akdeniz ile Süveyş'in aralarını ölçüp kanal açmak mümkün olup olmadığının ve kanalın uzunluğunun ne kadar olacağını ve kaç gemi gireceğinin acilen bildirilmesi isteniyordu.

Siyasi tesirleri yanında cihan iktisadiyatında mühim değişiklikler yapacak olan bu büyük işin neden sonuçsuzluğa uğradığı kesin olarak bilinmemektedir. Aynı tarihlerde Don ve Volga nehirlerinin birleştirilmesi için faaliyete geçmiş olan Sokollu'nun belki Don-Volga Kanalı'nı birinci plana almasıyla Süveyş işi tavsamış ve sonra da Don-Volga muvaffakiyetsizliğine düşmemek için terk olunmuştur. Yemen isyanının uzun sürmüş olması ve ardından ortaya çıkacak olan Kıbrıs Seferi'nin de bu projenin tavsamasında etkili olduğu düşünülebilir.

YEMEN'DE İSYAN

Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılan Yemen'de Kanunî Sultan Süleyman zamanında uzun süren hadi-selerden sonra sükûnet ve istikrar sağlanabilmişti.

1565'te Yemen Valisi Mahmud Paşa azledilerek yerine Kara Şahin Mustafa Paşa'nın oğlu Rıdvan Paşa getirilmişti. Mahmud Paşa İstanbul'a gelince Mısır beylerbeyliğini elde etti. Ayrıca Rıdvan Paşa ile araları açık olduğundan Yemen'in genişliğini ve idaredeki zorlukları dile getirip ikiye taksim edilmesinin faydalı olacağını bildirmişti. Bunun üzerine Yemen, biri Yukarı Yemen, diğeri Aşağı Yemen olmak üzere ikiye taksim edildi. Rıdvan Paşa'ya bırakılan birinci kısım dağlık araziye içine alıyor ve idare merkezi San'a oluyordu. İdare merkezi Zebid olan ikinci kısım ise Yekçeşm Murad Paşa'ya verildi.

Murad Paşa Zebid'e vardığı zaman Rıdvan Paşa sonu gelmez taleplerinden dolayı isyan etmiş ve tabii düşmanları Zeydilerle birleşmiş bulunan İsmaililerle muharebe hâlinde idi. Rıdvan Paşa isyan büyüme emareleri gösterince Murad Paşa'dan yardım istedi, o da vadetti.

Ancak çok geçmeden o vakte kadar San'a Hükümeti'ne tâbi olan Cebele, el-Künder ve Zü's-Sefâle köylerinin Zebid'e bağlı bulunduğunu ve derhâl kendilerine terk edilmesi gerektiğini belirttiğinden aralarında ihtilaf çıktı.⁶

Bir müddet sonra Rıdvan Paşa azledilerek yerine Rus Hasan Paşa tayin edildi. Rıdvan Paşa'nın gidişi umumi bir isyanın da işareti oldu. O zamana kadar Murad Paşa'yı dostluk ve sadakat gösterişleri ile aldatan ve Rıdvan Paşa ile aralarındaki ihtilafı körükleyen Zeydi imamlardan Mutahhar isyan bayrağını açarak San'a'yı muhasara etti. Büdvân, Şevâfi, Taker, Sahyân, Garmin Arabları birleştiler ve Hab Kalesi'nden Türk muhafızlarını çıkardılar.

Murad Paşa Teaz yoluyla çekilirken Mutahhar'a bağlı Arablar baskın yaparak mağlup ettiler ve kendisini öldürdüler. Bu mağlubi-yet San'a'nın teslim olmasına yol açtı. Mutahhar şehirde büyük bir

yağma hareketinde bulundu. Muhafız askerleri esaret altına aldı. Bir kısmını şehir mahzenlerine, bir kısmını da dağlardaki kalelere attı (9 Ağustos 1567). İlk Cuma günü hutbe Mutahhar nâmına okundu. San'a'yı, Aden ile Teaz'ın düşmesi takip etti.

Bundan sonra Zebid Kalesi üzerine yürüyen İmam Mutahhar, Rus Hasan Paşa'nın şiddetli müdaafası karşısında muvaffak olmayarak çekildi.

Bu hadiseler hükümet tarafından haber alınınca Şam Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa vezirlikle Yemen serdarlığına tayin olundu. Bu arada Mahmud Paşa'nın Rıdvan Paşa'ya garazı nedeniyle Yemen'in iki idari bölgeye ayrılması yönünde verdiği telkinin zararları da görülmüş olduğundan Yemen tekrar birleştirildi ve beylerbeyliğe sabık Habeş Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa getirildi (Haziran 1568).⁷ Osman Paşa'nın gelip Aden'i elde etmesine kadar Rus Hasan Paşa'nın Zebid muhafazasında kalması emrolundu.

Serdar Lala Mustafa Paşa'ya sefer için gerekli olan para ve askeri Mısır'dan alması bildirilmişti. Ancak Lala Mustafa Paşa ile Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'nın aralarının açık bulunması işlerin istenildiği gibi gitmesini engelledi. Serdarın istediği asker ve para gönderilmiyordu. Sonunda merkeze birbirlerini şikâyete başladılar. Bu suretle aradan dokuz ay geçti. Neticede Lala Mustafa Paşa azlolunup Sokollu Mehmed Paşa'nın desteklediği Sinan Paşa Yemen serdarlığına tayin edildi.⁸

Diğer taraftan Yemen beylerbeyliğine getirilen Özdemiroğlu Osman Paşa bölgeye gelerek faaliyetlere girişmiş bulunuyordu. Yemen'in dağlık cihetinin en mühim mevkilerinden biri olan Teaz'ı kuşatarak Mutahhar'la çarpıştı. İmam Mutahhar mağlup olarak çekilirken Teaz kısa bir süre içinde zapt edildi.

Bu sırada yeni serdar Sinan Paşa Yemen'e gelmiş bulunuyordu. Süveyş tersanesindeki donanma da Süveyş Kaptanı Kurdoğlu Hızır Reis kumandasıyla Aden önlerine gelmiş bulunuyordu.

Sinan Paşa Yemen'e gelmesi ile birlikte Lala Mustafa Paşa'nın adamı olmakla itham ettiği Özdemiroğlu Osman Paşa'yı görevinden

alarak Rus Hasan Paşa'yı getirdi. Öldürüleceğinden korkan Osman Paşa Mekke'ye kadar olan dağlardan yalnız başına geçmek cesaretinde bulundu. Güç şartlar altında İstanbul'a gelebildi. Arabistan'ın Lahsa ve Basra beylerbeyliğine tayin edildi.⁹

Sinan Paşa ise Yemen'de askerî idareyi tek başına eline aldıktan sonra büyük bir azimle hareket ederek Mutahhar'ın eline geçmiş bulunan Sa'na, Kevkeban vesair şehirleri birer birer fethetmeye başladı. Aden de Kurdoğlu Hızır Reis tarafından zapt olunmuştu. Topal Mutahhar itaat ederek canını kurtarabildi.

Yemen işini tamamen bitiren Sinan Paşa bölgede lazım gelen ıslahatı da gerçekleştirdikten sonra beylerbeyliğe Behram Paşa'yı getirip Mekke yoluyla Mısır'a döndü.

Başarıları nedeniyle İstanbul'a çağırılan Sinan Paşa Divan-ı Hümayun'a yedinci vezir olarak girdi.

DON-VOLGA KANALI TEŞEBBÜSÜ

Akdeniz'de güvenlik sağlandıktan sonra, artık sıra Rusların Karadeniz'deki faaliyetlerinin önünü kesmeye gelmişti. Çünkü Moskova Prensiği'nin son dönemlerde bölgede elde ettiği başarılar kendilerine güvenini artırmış daha rahat hareket etme cesaretini vermişti. Nitekim Moskova Prensi IV. İvan, "Çar" unvanını da alarak 1554'te bir Türk hanlığı olan Astarhan Hanlığı'nı ortadan kaldırdı. Hazar kıyılarındaki dağınık ve kuvvetten düşmüş diğer Türk-Moğol hanlıklarına da son verip, bütün Hazar kıyılarını ele geçirdi. Böylece Karadeniz'e inme ümidi ziyadesiyle artmıştı. Bölge Müslümanlarını tehdit etmeye ve kendilerine tâbi kılmaya başlamışlardı.

Başta Sokollu Mehmed Paşa, olmak üzere Osmanlı devlet adamları kuzey hudutlarında cereyan eden hadiseleri büyük bir dikkatle takip etmekte iken, Harezmi Hanı Hacı Mehmed Bey'in yardım talebini ihtiva eden mektubu geldi. Mektubunda İran'ın, Türkistan-Anadolu yolunu kestiğini, Türkistan hacılarına yol vermediğini anlatıyor, padişahın Astarhan'ı fethetmesini ve Anadolu-Türkistan yolunu açmasını rica ediyordu. Bunun üzerine Sultan II. Selim Han,